

บทที่ ๒

แนวคิดเกี่ยวกับการอภัยโทษในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

การอภัยโทษเกี่ยวข้องกับความหมายของอภัยทานส่งผลต่อเนื่องถึงการอภัยโทษซึ่งมีคุณค่าและความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม อภัยโทษจะเป็นการพัฒนาจิตใจ เป็นจุดเริ่มต้นใหม่ของมิตรภาพที่ยั่งยืน เป็นการสร้างมหากุศลและเป็นการขุดผลกรรมข้ามภพข้ามชาติได้ตามแนวคิดในพระพุทธศาสนา

๒.๑ ความหมายของการอภัยโทษ

การอภัยโทษแก่กันมีพื้นฐานมาจากคำว่าอภัยหรือให้อภัยซึ่งใช้ในความหมายทั่วไป รวมถึงเป็นคำแฝงในสังคมและยังมีความหมายเฉพาะในทางกฎหมายเจาะจงไปเรื่องการขอพระราชทานอภัยโทษ ซึ่งมีความหมายคล้ายอภัยทานแต่อภัยทานมีความหมายกว้างกว่า อภัยทานสามารถให้ได้แม้จะยังไม่มีการกระทำ เช่นเขตอภัยทาน การอภัยโทษนั้นเป็นการให้ที่เป็นปัจจัยหนึ่งที่เอื้อประโยชน์ต่อการที่จะไม่ต้องสูญเสียความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและไม่สูญเสียชีวิตของทรัพยากรบุคคลที่สามารถจะกลับตัวกลับใจมาเป็นคนดีและเป็นประโยชน์ต่อสังคม

๒.๑.๑ ความหมายทั่วไป

คำว่า อภัยหรือให้อภัย เป็นคำที่คนไทยได้ยินอยู่เสมอเมื่อรู้สึกว่าคุณทำอะไรผิดพลาด ความจริงแล้วตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ.๒๕๒๕(น.๕๑๗) “อภัย” หมายถึง ความไม่มีภัย ความไม่ต้องกลัว “ให้อภัย” หมายความว่า ยกโทษให้ ความหมายนี้แสดงนัยอยู่แล้วว่า การให้อภัยเกิดจากการที่ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ถูกระทำและอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้กระทำ ซึ่งผู้ถูกระทำเป็นฝ่ายที่ยกโทษให้แก่ผู้กระทำ ในชีวิตประจำวันเรามักได้ยินคนพูดว่า “ขออภัย” ซึ่งหมายถึงขอให้อีกฝ่ายยกโทษให้ในความผิดที่ตนเองได้กระทำแก่เขาโดยมีเจตนาหรือไม่ก็ตาม แต่บางทีเราก็มักใช้คำนี้เป็นการแสดงมารยาททางสังคม เช่น “ขออภัยในความไม่สะดวก” “ขออภัยที่ต้องทำให้รอนาน” ฯลฯ แต่โดยทั่วไปแล้ว การให้อภัยอาจมีทั้งการยกโทษให้แก่ผู้ที่สำนึกผิดแล้วขออภัย และอาจมีการให้อภัยแม้อีกฝ่ายจะไม่แสดงความสำนึกผิดหรือขออภัยก็ตาม โดยปกติอย่างหลังจะปฏิบัติได้ยากกว่า

คำที่มีความหมายใกล้เคียงกับการให้อภัยคือ “อโหสิกรรม” ตามพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (น.๒๔๕) หมายถึง กรรมเล็กให้ผล ไม่มีผลอีก ซึ่งน่าจะมีความหมายในทำนองว่ามีฝ่ายหนึ่งทำผิดต่ออีกฝ่ายหรือทั้งสองฝ่ายอาจทำผิดต่อกัน และเรื่องก็ยุติลงโดยเลิกแล้วต่อกันไป ไม่เอาโทษไม่เอาผิดกัน คำว่า “อโหสิกรรม” มีความหมาย ๓ อย่าง คือ

(๑) กรรมที่ให้ผลเสร็จแล้ว

(๒) กรรมที่รอให้ผลอยู่แต่ไม่มีโอกาส เมื่อมันไม่มีโอกาสให้ผลมันก็หมดพลัง หรือกรรมที่ให้ผลในชาติต่อไปเมื่อมันไม่มีโอกาสให้ผลมันก็หมดพลัง

(๓) กรรมที่เป็น อปราชยเวทนิยกรรม คือกรรมในชาติต่อๆ ไป ติดตามบุคคลใดๆ ไป เมื่อบุคคลนั้นเข้าสู่พระนิพพานแล้วไม่มีโอกาสจะติดตาม กรรมนี้ก็เป็นอโหสิกรรมไป

อย่างพระองคุลิมาลทำกรรมชั่ว ฆ่าคนมามาก แต่เมื่อท่านบรรลุเป็นพระอรหันต์เข้านิพพาน ไม่เวียนว่ายตายเกิดแล้ว กรรมที่ท่านสร้างไว้ทั้งหมดไม่อาจตามท่านไปได้ เพราะท่านไม่เกิดอีกแล้ว กรรมดีท่านก็ทำไว้มาก กรรมชั่วก็ทำไว้มาก แต่เมื่อท่านนิพพานแล้วกรรมทั้งหมดที่ท่านทำไว้กลายเป็นอโหสิกรรมสิ้น

ส่วนอโหสิกรรมในภาษาไทยนั้น สมมุติว่าเราประพฤดิล่วงเกินใครคนใดคนหนึ่ง แล้วพูดว่า “ขอให้อโหสิกรรมเสียเถอะนะ อย่าได้ถือโทษโกรธกัน” อันนี้พูดได้ว่าเป็นอโหสิกรรม แต่ตัวกรรมไม่ได้มาอโหสิกับเรา เพราะกรรมมันเป็นกฎของธรรมชาติ กรรมนั้นก็ยังติดตามไปอยู่ กฎแห่งกรรม คือกฎแห่งการพึ่งตนเอง กรรมที่ให้ผลในชาติถัดๆ ไปนี้ มันให้ผลบ้างแล้วมันก็เป็นอโหสิกรรมไป แต่ถ้ามันยังไม่ให้ผลมันจะติดตามผู้นั้นไปอยู่ตลอดเพราะฉะนั้น คำว่า “อโหสิกรรม” ในภาษาไทย กับความหมายของอโหสิกรรมในพระพุทธศาสนา ไม่ตรงกัน รวมความว่า กรรมที่ให้ผลตามกาลมี ๔ อย่าง คือ

(๑) ทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม กรรมที่ให้ผลในชาติปัจจุบัน

(๒) อุปปัชชเวทนิยกรรม กรรมที่ให้ผลในชาติถัดไป

(๓) อปราชยเวทนิยกรรม กรรมที่ให้ผลในชาติต่อๆ ไป

(๔) อโหสิกรรม กรรมที่ให้ผลเสร็จแล้ว หรือกรรมไม่ให้ผล

เมื่อพูดถึงกฎแห่งกรรมก็จำเป็นต้องพูดถึงไตรวิภังค์ ด้วย เพราะมีความเกี่ยวเนื่องกันเพื่อจะได้เข้าใจกฎแห่งกรรมในทางพระพุทธศาสนาดีขึ้น ไตรวิภังค์ แปลว่า วน ๓ หรือ วงจร ๓ ได้แก่ การวนของสภาวะธรรม ๓ ประการ คือ

* พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรีนติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๔๕.

๑. กิเลส คือ สิ่งที่ทำให้เศร้าหมอง

๒. กรรม คือ การทำดีและการทำชั่ว

๓. วิบาก คือ ผลของกรรม

เมื่อมีกิเลสอันได้แก่ โลภ โกรธ หลง ก็เป็นเหตุให้คนหรือสัตว์โลกต้องสร้างกรรม เป็นกรรมดีบ้าง เป็นกรรมชั่วบ้าง เมื่อทำกรรมแล้วก็เป็นที่เหตุให้ได้รับวิบาก คือ ผลของกรรม เป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง ตามผลของกรรมที่ตนทำไว้ เมื่อได้รับวิบาก อันเป็นผลของกรรม ก็เกิดกิเลสอีก เมื่อเกิดกิเลสก็เป็นที่เหตุให้ทำกรรมอีก เมื่อทำกรรมก็เป็นที่เหตุให้ได้รับวิบากอีก วนเวียนกันอยู่อย่างนี้ ทำให้การเวียนว่ายตายเกิดยังมีอยู่ตลอดไป ดังพุทธศาสนสุภาษิตว่า กมฺมุนา วตฺตตี โลโก สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม หมายความว่า บุคคลย่อมต้องประสบสิ่งที่ตั้งใจหรือประสบผลร้ายต่าง ๆ ตามกรรมดีหรือกรรมชั่วที่ตนเคยทำไว้ คนที่เคยทำกรรมไม่ดีไว้ ย่อมต้องได้รับผลกรรมอันเลวร้าย ไม่มีผู้ใดช่วยเหลือหรือผ่อนทุกข์ของเขาได้

พลังกรรมมี ๓ อย่าง คือ

๑. พลังกรรมฝ่ายกุศลหรือฝ่ายดี เกิดจากการทำความดีหรือกุศล

๒. พลังกรรมฝ่ายอกุศลหรือฝ่ายชั่ว เกิดจากการทำความชั่วหรืออกุศล

๓. พลังกรรมฝ่ายอัปยาคตกรรม คือ ฝ่ายเป็นกลางไม่จัดเป็นดีหรือชั่วเกิดจากการกระทำที่ไม่พอจะจัดเป็นดีหรือชั่วได้ เป็นการกระทำที่เป็นปกติวิสัยในชีวิตประจำวัน เช่น การกิน การดื่ม การเดิน การนั่ง การนอน การทักทายปราศรัยกัน เป็นต้น ดังนั้นในการตัดสินใจจะทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งควรดูเจตนาและการกระทำเป็นหลักและต้องพยายามให้เจตนาและการกระทำเป็นกุศลเข้าไว้

ตัวอย่างพระเทวทัต ซึ่งเป็นอดีตเจ้าชายจากโกลิยวงศ์มีศักดิ์เป็นพระเชษฐาของพระนางยโสธรา ท่านออกบวชพร้อมกับเจ้าชายสากยวงศ์อีก ๕ พระองค์ พระเทวทัตได้บรรลุคุณวิเศษเพียงขั้นโลกีย์ฤทธิ์ ซึ่งความสามารถพิเศษอย่างปुरुชนที่ยังมีกิเลสอยู่ทั่วไป คือ แม้จะล่องหนหายตัวได้แปลงกายได้แต่ก็ยังไม้อาจตัดขาดจากกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง มีความอิจฉาริษยาต่อพระพุทธเจ้า สายของวันหนึ่งขณะที่พระพุทธองค์เสด็จกลับจากบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์เสด็จดำเนินขึ้นสู่เขาคิชฌกูฏ พระเทวทัตได้แอบปีนขึ้นไปบนยอดเขาหลบซ่อนตัวอยู่เมื่อสบโอกาสจึงผลักก้อนหินใหญ่ให้กลิ้งลงมาหมายจะให้ทับร่างพระพุทธองค์ให้แหลกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย แต่ด้วยเดชบุญกว่าศิลาก้อนใหญ่นั้นจะตกลงมาต้องพระวรกาย ก็แตกกระจายเป็นก้อนเล็กก้อนน้อยและก็กลิ้งไปคนละทิศคนละทาง แต่ก็เชื่อว่าความพยายามของพระเทวทัตจะไร้ผลเพราะมีเศษศิลาก้อนหนึ่ง

กระเด็นมากระทบพระบาทของพระพุทธองค์จนถึงหื้อพระโลหิต พุทธกรรมชั่วของพระเทวทัตปรากฏเป็นข่าวใหญ่แพร่สะพัดไปทั่วเมืองราชคฤห์ พุทธบริษัทเริ่มถอยห่างและยุติการให้การอุปถัมภ์ พระเทวทัตและพรรคพวกจึงต้องเป็นอยู่อย่างฝืดเคืองจนในที่สุดต้องออกปากขอข้าวปลาอาหารจากชาวบ้านเดือดร้อนไปจนถึงพระภิกษุที่มีศีลาจารวัตรงดงามก็พลอยมัวหมองถูกตำหนิไปด้วย พระพุทธองค์ทรงเรียกพระเทวทัตเข้าเฝ้าทรงสอบถามถึงพฤติกรรมร้ายๆ อย่างนั้น พระเทวทัตรับสารภาพว่าทำอย่างนั้นจริง จึงทรงตำหนิอย่างรุนแรงท่ามกลางประชาชนว่า กลิ่นกินเขพะตนเอง พระเทวทัตได้รับความอับอายขายหน้าเป็นอย่างมากจึงผูกอาฆาตพยาบาทพระพุทธเจ้า วันหนึ่งพระเทวทัตพาพรรคพวกเข้าพบพระพุทธเจ้าพร้อมยื่นข้อเสนออุกฤษฏ์ ๕ ประการ ซึ่งพระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาตตามที่พระเทวทัตกราบทูลขอ ต่อมาจึงได้ชักชวนหมู่คณะของตนพร้อมกับภิกษุบวชใหม่อีก ๕๐๐ รูปแยกตัวออกไปสร้างอาณาจักรของตนเอง ณ คยาสีสะประเทศ พร้อมกับสถาปนาตนเองขึ้นเป็นพระพุทธเจ้าอีกองค์หนึ่ง พระพุทธองค์ทรงปล่อยให้พระเทวทัตลำพองใจได้ไม่นานก็ทรงส่งพระอัครสาวก คือ พระสารีบุตรและพระมหาโมกขลานะไปชี้แจงแสดงธรรมให้พระบวชใหม่ ๕๐๐ รูปกลับคืนมา พอพระเทวทัตตื่นขึ้นมาไม่เห็นสาวกทั้ง ๕๐๐ รูปเหลืออยู่แม้แต่องค์เดียว พระเทวทัตเป็นเดือดเป็นแค้นมากได้แต่คั่งคั่งถึงกับกระอักเลือดปลั่งพลูออกมาทางปากทางจมูก ล้มป่วยเรื้อรังเป็นเวลากว่า ๘ เดือนเศษ ขณะล้มป่วยตรอมใจนี้เอง เกิดความรู้สึกลำบากตัวได้ว่าประพาศิติดต่อพระพุทธองค์อย่างน่าละอายทั้งๆ ที่ตนเองเลวขนาดนี้พระพุทธองค์ก็หาไม่มีความกริ้วต่อตนเองแม้แต่น้อย ท่านปลอบตัวเองว่าเราอาฆาตพระพุทธองค์แต่พระองค์ไม่เคยอาฆาตตนเองเลยแม้แต่น้อย จึงปรารถนาจะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อรับการอภัยโทษและให้ลูกศิษย์ที่ยังเหลืออยู่หามร่างที่ป่วยหนักนอนหายใจรวยรินไปด้วยแคร่เล็กๆ ออกเดินทางรอนแรมเพื่อมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ พระเชตะวันมหาวิหาร พอคณะของผู้สำนักบาปเดินทางมาถึงบริเวณสระน้ำหน้าวัด ลูกศิษย์ก็วางแคร่ลงแล้วแยกย้ายกันชำระร่างกายให้สะอาด พระเทวทัตใคร่จะชำระสะอาดร่างกายให้สะอาดก่อนจะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแต่ฉับพลันที่เท้าทั้งสองแตะลงที่พื้นดิน มหาปรุพิได้แยกออกเป็นสองซีกสูบเอาร่างของคนบาปร่วงลงสู่มหานรกอเวจี ณ บัดคล แต่ถึงอย่างไรก็ตามขณะที่ท่านกำลังถูกธรณีสูบพระเทวทัตยังพอมีสติรำลึกถึงพระพุทธคุณขึ้นมาได้และตั้งใจเปล่งวาจาขอมาต่อพระพุทธองค์ พระเทวทัตจมดินไปแล้วเกิดในอเวจี ถูกไฟนรกไหม้อยู่ตลอดเวลา พระเทวทัตแม้จะเลวทรามเพียงใดก็ตามแต่เมื่อสำนึกตัวได้ในวาระสุดท้ายของชีวิตและยังทันได้กล่าวคำขอมาลาโทษ

อานิสงส์นี้ช่วยเป็นพลวะปัจจัยส่งผลให้ท่านได้กลับมาเกิดเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตนามว่า “อัญญิสสระ” จากตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่าแม้พระพุทธเจ้าจะให้อภัยไม่ถือโทษโกรธเคืองแต่พระเทวทัตผู้ที่ทำกรรมไว้อย่อมได้รับผลของกรรมนั้นตามกฎหมายแห่งกรรม

ในชีวิตประจำวันเรามักใช้คำที่มีความหมายทำนองเดียวกับการให้อภัย เช่น เราพูดว่า “ไม่เป็นไร” เพื่อบอกว่าเราไม่ถือสาหรือไม่ใส่ใจในเรื่องที่คนอื่นกระทำกับเรา แต่อย่างไรก็ตาม คำว่า “ไม่เป็นไร” อาจมีความหมายอื่นได้มากกว่าคำว่า “ให้อภัย” และ “อโหสิกรรม” เพราะบางทีเราพูดว่า “ไม่เป็นไร” ในความหมายที่ไม่เกี่ยวกับการยกโทษให้หรือเลิกแล้วต่อกันแต่พูดจากสภาพจิตใจที่ยอมจำนนต่อสภาพปัญหาบางอย่าง เช่น ผู้หญิงบางคนที่ยินยอมกับพฤติกรรมของสามีที่มักกลับบ้านดึกเป็นประจำอาจพูดปลอบใจตนเองว่า “ไม่เป็นไร” ในคืนที่นั่นคอยสามีจนดึกคืนโดยไม่ปริปากบ่นที่สามีลืมไปว่าคืนนี้เธอเข้าครัวทำกับข้าวที่สามีชอบและหิ้วท้องรอทานข้าวกับสามีในวันครบรอบการแต่งงาน การพูด “ไม่เป็นไร” ในสภาพการเช่นนี้อาจทำให้บางคนเข้าใจว่ามีความหมายคล้ายกับที่เราพูดกันว่า “ปลง” หรือ “ปล่อยวาง” เพราะไม่อยากให้เป็นเรื่องเป็นราว แต่การ “ปลง” หรือ “ปล่อยวาง” ในลักษณะยอมจำนนหรือทนแบกรับปัญหาเช่นนี้ไม่ตรงกับความหมายของคำว่า “ปลง” หรือ “ปล่อยวาง” ตามหลักพระพุทธศาสนาแท้ทีเดียว การปลงหรือปล่อยวางตามหลักพระพุทธศาสนาคือหลักไตรลักษณ์หรือลักษณะ ๓ อันปรากฏอยู่ตามธรรมดาที่แน่นอน เป็นไปตามกฎธรรมชาติได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา การปลงอนิจจังเกิดจากการมีปัญญาเข้าถึงความจริงตามกฎธรรมชาติแล้วไม่ยึดติด ไม่ประมาท ไม่ใช่ปลงเพียงเพื่อสบายใจอย่างเดียว แต่เป็นการปลงที่ทำให้สบายใจด้วย ตื่นตัวเร่งแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ความดีต่างๆบนพื้นฐานของความเข้าใจความจริงด้วย

ดังนั้น คำว่าให้อภัย อโหสิกรรม ปลง หรือปล่อยวาง จึงมีความหมายเกี่ยวเนื่องหรือคาบเกี่ยวกันในลักษณะที่ว่า ให้อภัยก็คือยกโทษให้เพราะมีเจตนาที่จะเลิกแล้วต่อกันไม่เอาโทษกัน และที่ตั้งใจเลิกแล้วต่อกันได้เพราะสามารถปลงหรือปล่อยวางได้เนื่องจากได้ใช้ปัญญาพิจารณาเห็นความจริง เช่น อาจเห็นว่าการให้อภัยหรือการไม่พยายามจองเวรเป็นสิ่งที่มีความค่าในตัวเองเพราะสภาวะจิตที่ให้อภัยช่วยลดความเจ็บปวด ขุ่นแค้น รุ่มร้อน ที่รุ่มเร้าจิตใจช่วยละกิเลสที่เรียกว่าโทสะ และเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมอย่างสันติ ในทางปฏิบัติการให้อภัยต้องอาศัยพื้นฐานจิตใจที่มีเมตตา เช่นเมื่อเราถูกคำด้วยคำหยาบคายเราควรจะทำอย่างไร พระพุทธองค์

ทรงแนะนำว่า ให้เราเรียนรู้ที่จะมีสติควบคุมจิตไม่ให้แปรปรวน ไม่ตอบโต้ด้วยความโกรธ และให้แผ่เมตตาต่อผู้กระทำต่อเรา ดังนี้ “...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลจะกล่าวโดยกาลอันสมควร หรือไม่สมควรก็ตาม จะกล่าวด้วยเรื่องจริงหรือไม่จริงก็ตาม จะกล่าวด้วยคำอ่อนหวานหรือคำหยาบคายก็ตาม จะกล่าวถ้อยคำประกอบด้วยประโยชน์หรือไม่ประกอบด้วยประโยชน์ก็ตาม จะกล่าวด้วยจิตเมตตาหรือด้วยโทสะก็ตาม....พวกเธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า จิตของเราจักไม่แปรปรวน เราจักไม่เปล่งวาจาลามก เราจักอนุเคราะห์ด้วยสิ่งอันเป็นประโยชน์ เราจักมีจิตเมตตา ไม่มีโทสะภายใน เราจักแผ่เมตตาจิตไปถึงบุคคลนั้นและเราจักแผ่เมตตาจิตอันไพศาลใหญ่ยิ่ง หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาทไปตลอดโลก ทุกทิศทุกทางซึ่งเป็นอารมณ์ของจิตนั้นดังนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาด้วยอาการดังที่กล่าวมานี้แล” จากพระพุทธพจน์ดังกล่าว เราอาจแบ่งการให้อภัยในทางปฏิบัติเป็น ๒ ช่วงหลักๆคือ ช่วงเผชิญเหตุ คือการให้อภัยในขณะที่เรากำลังอยู่ในฝ่ายเป็นผู้ถูกระทำ เช่นถูกด่าด้วยคำหยาบเป็นต้น ในกรณีเช่นนี้เราต้องมีสติกำกับจิตไม่ให้แปรปรวนด้วยอารมณ์โกรธไม่คิดใจในการกระทำของอีกฝ่าย ส่วนช่วงที่สองคือ ช่วงบ่มเพาะความเมตตา คือเราพึงฝึกจิตให้มีเมตตาเป็นนิสัย ด้วยการหมั่นแผ่เมตตาให้สรรพชีวิตเพื่อสร้างพื้นฐานอุปนิสัยที่มีเมตตา ให้อภัยเป็นพื้นจิตเมื่อเผชิญเหตุก็จะสามารถให้อภัยได้โดยง่ายเป็นการบ่มเพาะเมตตาธรรมและขันติธรรม

๒.๑.๒ ความหมายเฉพาะ

อภัยทานในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายความว่ารวมถึงการอภัยโทษ อภัยทานเป็นคำในภาษาบาลี ประกอบขึ้นจาก อ+ภัย+ทาน หมายถึงการให้ความไม่มีภัย หรือปลอดภัย^๒ ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ก็ได้ให้ความหมาย “อภัยทาน” ว่าการให้ความไม่มีภัย^๓เช่นเดียวกัน

อภัยทาน เป็นการให้ที่เป็นมหาทาน คือเป็นทานอันยิ่งใหญ่ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในอภิสันตุสูตร^๔ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย ทาน ๕ ประการนี้เป็นมหาทาน ที่รู้กันว่าล้าเลิศ รู้กันมานาน รู้กันว่าเป็น

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๘๐.

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๓๑.

^๔ อ.อุรุทธก.(ไทย) ๒๓/๓๕/๓๐๐-๓๐๑

อริยวงศ์ เป็นของเก่าในอดีตไม่ถูกลบล้างแล้ว ไม่เคยถูกลบล้างในปัจจุบัน ไม่ถูกลบล้างในอนาคตก็จักไม่ถูกลบล้าง ไม่ถูกสมณพราหมณ์ผู้รู้คัดค้าน ทาน ๕ ประการ ได้แก่ ๑) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ อริยสาวกผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์แล้ว เชื่อว่า ให้ความไม่มีภัย ให้ความไม่มีเวร ให้ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์ทั้งหลายไม่มีประมาณ ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียนอันไม่มีประมาณนี้เป็นทานประการที่ ๑ เป็นมหาทานที่รู้กันว่าล้ำเลิศ รู้กันมานาน รู้กันว่าเป็นอริ นี้เป็นห้วงบุญห้วงกุศล นำสุขมาให้ เป็นไปเพื่อให้อารมณ์ดี มีสุขเป็นผล ให้เกิดในสวรรค์ เป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ๒) อริยสาวก เป็นผู้ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ ๓) อริยสาวก เป็นผู้ละเว้นขาดจากการประพฤติดินกาม ๔) อริยสาวก เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ ๕) อริยสาวก เป็นผู้ละเว้นขาดจากการเสพของมีนเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เชื่อว่า ให้ความไม่มีภัย ไม่มีเวร ให้ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์ทั้งหลาย

จะเห็นได้ว่า อภัยทานที่กล่าวถึงในพระไตรปิฎกนั้นแท้ที่จริงคือศีล ๕ นั่นเอง และเป็นการให้ที่ยิ่งใหญ่อันเป็นมหาทาน ซึ่งจะมีความหมายที่แตกต่างไปจากความหมายเพียงแค่การให้อภัยที่เราเข้าใจกันทั่วไปว่า เป็นเฉพาะการยกโทษให้ ไม่โกรธเคืองกัน เมื่อเวลาเกิดเรื่องทะเลาะกัน

ดังนั้น ความหมายทั่วไปของการอภัยทาน คือ การให้อภัย อโหสิกรรม ปลง หรือปล่อยวาง จึงมีความหมายเกี่ยวเนื่องหรือคาบเกี่ยวกันในลักษณะที่ว่าให้อภัยก็คือ ยกโทษให้ เพราะมีเจตนาที่จะเลิกแล้วต่อกัน ไม่เอาโทษกัน และที่ตั้งใจเลิกแล้วต่อกันได้ เพราะสามารถปลงหรือปล่อยวางได้ เนื่องจากได้ใช้ปัญญาพิจารณาเห็นความจริง เช่น อาจเห็นว่าการให้อภัยหรือการไม่พยายามจองเวรเป็นสิ่งที่มีความคุ้มค่าในตัวเองเพราะสภาวะจิตที่ให้อภัยช่วยลดความเจ็บปวด ขุ่นแค้น รุ่มร้อน ที่รุมเร้าจิตใจ(ช่วยละกิเลสที่เรียกว่าโทสะ)และเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันกับคนอื่นในสังคมอย่างสันติ การรักษาศีล ๕ นั้น เราจึงได้ให้อภัยทานอยู่ตลอดเวลา โดยไม่จำเป็นที่อภัยทานจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเราทะเลาะกันหรือมีปัญหาขัดแย้งกัน

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการอภัยโทษ

อภัยทานตามหลักพระพุทธศาสนาจัดว่าเป็นธรรมที่สำคัญซึ่งเกี่ยวข้องกับการให้หรืออภัยหนึ่งคือทานนั่นเอง คำว่า ทาน แปลว่า การให้ การให้นี้มีอยู่ ๒ อย่างด้วยกัน ที่องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าท่านตรัสไว้ ให้สรรพสิ่งของต่างๆ อย่างนี้เรียกว่า อามิสทาน การบอกรกรรม คำสั่งสอน

การให้ทานทุกชนิดย่อมมีผลทั้งสิ้น แม้แต่บุคคลเท่าน้ำลงในหลุมหรือบ่อเล็กๆ ด้วยหวังว่าจะให้สัตว์ตัวเล็กๆ ได้อาศัยน้ำนี้เป็นอยู่ พระพุทธองค์ยังตรัสว่า เป็นบุญ ไม่จำเป็นต้องพุดถึงทานที่ให้แก่นมนุษย์ แต่ทานที่ให้ผลมากได้นั้นก็ต้องเป็นทานที่มีลักษณะ ดังต่อไปนี้

๑. ของที่ให้เป็นทานนั้น เป็นของที่ได้มาด้วยความบริสุทธิ์ ไม่ใช่ของที่โกงหรือลักจากผู้อื่นมา

๒. ของที่ให้นั้นเป็นของดี ของบริสุทธิ์หรือของมีค่ามาก

๓. ปฏิภาณผู้รับทาน เป็นผู้มีคุณธรรมสูง มีกิเลสเบาบาง ปฏิบัติเพื่อทำลายกิเลสหรือปราศจากกิเลส

๔. ให้แก่สงฆ์ คือเป็นสังฆทาน

๕. ทายกผู้มีใจเลื่อมใส ในกาลทั้ง ๓ คือ

๑) ปุพพเจตนา ก่อนให้มีใจยินดี

๒) มุญจนเจตนา กำลังให้มีใจเลื่อมใส

๓) อปรเจตนา ให้เสร็จแล้วมีใจเบิกบาน

ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

ปุพฺพเพว ทานา สุมโน

ททํ จิตฺตํ ปสาทเย

ทตฺวา อตฺตมโน โหติ

เอสา ขณฺณสุส สมฺปทา.

ทายกผู้ให้ทานนั้น ก่อนให้ก็มีใจยินดี กำลังให้ก็ทำใจให้เลื่อมใส ให้เสร็จแล้วก็ใจเบิกบาน ข้อนี้คือความสมบูรณ์ของขันธ์ (ทาน)

การให้อภัยโทษมีแนวคิดมาจากหลักธรรมของการให้ทาน อภัยทานเป็นการให้ในลักษณะที่มีไว้วัตถุทาน ก็ถือว่าเป็นบุญกิริยาวัตถุเสมอกัน พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองประเทศไทยก็ได้ทรงปฏิบัติทศพิธราชธรรมและบำเพ็ญทศบารมีมาช้านาน มีพระราชอำนาจในการที่จะพระราชทานอภัยโทษแก่พสกนิกรผู้ต้องอาญาแผ่นดินได้ อันเป็นการบำเพ็ญทานบารมีแผ่เมตตาไปยังพสกนิกรของพระองค์ เมื่อมีการลงโทษในการปกครองก็มักจะปรากฏเห็นเสมอๆว่ามีพระภิกษุผู้ใหญ่ในแต่ละยุคสมัยไปขอขมาทวงชีวิตนักโทษประหาร ให้ละเว้นการประหารเพื่อเป็นทาน

๒.๓ คุณค่าและความสำคัญของการอภัยโทษ

ปกติการดำเนินชีวิตของคนเรานั้น จะต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม จึงย่อมมีโอกาสที่จะเกิดความขัดแย้งหรือการกระทบกระทั่งกันในหลายระดับ ตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน คือคนในครอบครัว

เพื่อน ผู้ร่วมงาน หรือแม้กระทั่งกับคนที่เราไม่เคยรู้จักมาก่อนก็ตาม และเมื่อมีบุคคลหนึ่งกระทำผิดต่อเรา อารมณ์โกรธ ความขุ่นเคือง ความไม่พอใจไม่ชอบใจย่อมเกิดขึ้น จนกระทั่งบางครั้งมีความรู้สึกที่รุนแรงจนถึงขั้นประทุษร้าย ให้ฝ่ายตรงข้ามย่อยยับหรือพินาศไปในที่สุด ซึ่งความโกรธ ความประทุษร้าย ความพยาบาท ความแค้นเคือง ความที่จิตใจไม่เบิกบาน ตามหลักพระพุทธศาสนา จัดเป็นกรรมฝ่ายอกุศลทั้งสิ้น ซึ่งจะนำไปสู่ผลลบในการทำลายตนเอง สังคม และประเทศชาติ ดังนั้น การให้อภัยจึงมีคุณค่าและความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อวิถีการดำเนินชีวิตและการดำรงอยู่ของมนุษย์ในหลายมิติด้วยกัน ท่านพุทธทาสภิกขุได้แยกประเภทอภัยทานว่ามีอยู่ ๓ ประเภท^๖ คือ

๑. การให้อภัยโทษ การยอมรับการขอขมาโทษเรียกว่าให้อภัยโทษ

๒. การไม่เบียดเบียน ไม่ประทุษร้ายใครที่เรียกกันว่า “ศีล” คืออภัยทาน เราไม่ประทุษร้าย ไม่เบียดเบียนแก่ชีวิต แก่ร่างกายหรือแก่น้ำใจ ไม่ทำลายชีวิตของใครทุกระดับ นับตั้งแต่สัตว์เดรัจฉานขึ้นมาจนถึงมนุษย์ จนกระทั่งเทวดาหรือพรหม

๓. การแผ่เมตตาจิตอยู่เป็นปกติทุกวันทุกคืนทุกเวลาหายใจเข้าออก เป็นการให้อภัยทานที่ไม่ต้องลงทุนสักสตางค์หนึ่งถ้าเราต้องสร้างโบสถ์หลังหนึ่งต้องเสียหลายแสน แต่ว่าการให้อภัยทานประเภทนี้ไม่ต้องให้สตางค์ ย่อมจะมีผลสูง เสียกว่าด้วย

๒.๓.๑ การให้อภัยโทษเป็นการพัฒนาจิตใจ

มนุษย์ประกอบด้วยกายกับจิต จิตคือส่วนที่รู้ รู้สึก สุข ทุกข์ ชอบ ไม่ชอบ จำ ได้ หมาย รู้ และบงการให้ร่างกายทำตามความปรารถนาของจิต จิตจึงมีอำนาจเหนือกาย กายเป็นวัตถุหรือรูป จิตไม่ใช่วัตถุเป็นนาม กายที่ไม่มีจิตก็ทำอะไรไม่ได้ ขณะเดียวกันถ้าร่างกายแตกดับจิตก็ตั้งอยู่ไม่ได้ เรียกว่าสภาพซึ่งอาศัยกันและกัน เป็นกายจิตตาสมาสัย แต่จิตมีอำนาจเหนือกาย ดังที่ว่าจิตเป็นใหญ่ วิทยาศาสตร์ในรอบ ๔๐๐ ปีที่ผ่านมาไม่สนใจจิต เพราะจับต้องและวัดไม่ได้แม่นยำ แท้ที่จริงทุกคนควรสนใจเรื่องจิต รู้จิตของตัวเองและพัฒนาจิต จิตที่พัฒนามีค่ายิ่งกว่าสิ่งใดๆ^๗

คำว่าจิตหรือจิตใจนั้นเป็นที่เข้าใจกันอยู่แล้วว่าหมายถึง ความรู้สึกนึกคิด มนุษย์มีจิตวิญญาณ คำว่า “มนุษย์” มาจากคำว่าจิตสูง จิตวิญญาณหมายถึงมิติที่สูงส่งของจิตหรือการมีจิตใจสูง

^๖ พุทธทาสภิกขุ, ทาน ศีล ภาวนา, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๓๓), หน้า ๒๕ – ๓๑.

^๗ ประเวศ วะสี, บรรณาธิการ, ธรรมชาติของสรรพสิ่ง : การเข้าถึงความจริงทั้งหมด, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี – สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๑.

ความดี กุศล บุญ คุณค่า หรือจิตที่เจริญจิตที่หลุดพ้น จิตที่เห็นแก่ตัวน้อย จิตเข้าถึงสิ่งสูงสุด ในทางพระพุทธศาสนา จิตวิญญานคือปัญญา จิตวิญญานหรือความดีจึงเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่แตกต่างจากสัตว์ มนุษยธรรมคือธรรมชาติแห่งความเป็นมนุษย์อันแตกต่างจากสัตว์ ความเป็นมนุษย์จึงอยู่ที่การมีมนุษยธรรม วิถีทางพัฒนาจิตวิญญาน พระพุทธศาสนาค้นพบวิถีทางพัฒนาจิตวิญญาน ซึ่งล้วนมุ่งลดความมีตัวตนหรือความเห็นแก่ตัว^๔ ประกอบด้วย

๑. การอยู่ร่วมกันที่ดี ได้แก่การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันอันได้แก่ ทาน การไม่เบียดเบียนกันอันได้แก่ศีล ในปัจจุบันการเบียดเบียนกันสามารถทำกันในเชิงโครงสร้าง ซึ่งเป็นการเบียดเบียนกันขนาดใหญ่ตลอดเวลา โดยผู้เบียดเบียนและผู้ถูกเบียดเบียนอาจไม่รู้ตัวว่าเป็นการเบียดเบียน แต่ส่งผลกระทบต่อการอยู่ร่วมกันอย่างรุนแรง ฉะนั้นนอกจากศีลที่รู้จักกันดี ควรทำความเข้าใจศีลในทางกว้างว่าหมายถึง ระบบการอยู่ร่วมกันด้วยดี ซึ่งหมายถึงสังคมทั้งหมด ซึ่งเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาต้องรู้เท่าทันและปรับปรุงให้มีการอยู่ร่วมกันด้วยสันติ

๒. การทำจิตให้สงบ การทำจิตใจให้สงบเป็นหลักของพระพุทธศาสนา เพราะจิตใจที่สงบทำให้เข้าถึงความจริงหรือปัญญาได้ง่าย การทำจิตให้สงบมีหลายวิธี เช่นอยู่ในที่สงบ หรือไปวัดฟังเทศน์ การสวดมนต์ การเจริญสติ การเจริญสมาธิ เมื่อจิตใจสงบก็เป็นอิสระจากความบีบคั้น มีความปิติ มีความสุข

๓. ปัญญา หมายถึงการเข้าถึงความจริงของธรรมชาติที่ใหญ่ที่สุด ในทางพระพุทธศาสนา ถือว่า ความจริงของธรรมชาติ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา การเข้าถึงอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ทำให้หลุดพ้นจากการยึดมั่นถือมั่นในตัวตนหรือธรรมชาติ คือความว่างหรือสุญญตา การเข้าถึงความว่าง เป็นการพัฒนาทางจิตวิญญานสูงสุด

๒.๓.๒ การให้อภัยโทษเป็นจุดเริ่มใหม่ของมิตรภาพที่ยั่งยืน

มิตรภาพเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งที่หล่อเลี้ยงมนุษย์ในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขและสามารถทำงานหรือดำเนินกิจการต่างๆ ในทิศทางที่สร้างสรรค์มากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้เมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างบุคคลหรือกลุ่มคนในสังคมทำให้สัมพันธภาพได้ถูกทำลายลงไป การที่บุคคลจะกลับมามีความสัมพันธ์อันดีต่อกันได้อีกครั้งเป็นสิ่งที่น่าพึงปรารถนาและมนุษย์มีความสามารถที่จะทำได้ ฉะนั้นการให้อภัยจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการที่จะรักษาความสัมพันธ์อันดี

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗ – ๖๐.

ต่อกันไว้ และเป็นสิ่งที่จะช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่ได้ถูกทำลายลงไปให้กลับมามีความสัมพันธ์อันดีต่อกันใหม่

ดังปรากฏตัวอย่างในพุทธจริยาประวัติ เรื่องพระพุทธเจ้าทรงห้ามพระญาติ ระหว่างกษัตริย์ชาวสาकยะพระญาติฝ่ายพระบิดาในนครกบิลพัสดุ์กับกษัตริย์ชาวโกลิยะพระญาติฝ่ายพระมารดาในเทวหนครทะเลาะกันเพราะเหตุฝนแล้ง แย่งน้ำทำนา ขณะนั้นพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่แคว้นสักกะ ทรงทราบเหตุด้วยพระญาณอันวิเศษจึงเสด็จไปทรงปราศรัยด้วยพุทธปฏิภาณวาจาอันคมคายเป็นเชิงถามโดยปริยายว่า “ท่านทั้งหลายทะเลาะกันเพราะอะไร” “เพราะน้ำพระเจ้าข้า” “น้ำกับคนไหนจะมีค่ามากกว่ากัน” “คนมีค่ามากกว่าน้ำพระเจ้าข้า” “คนพวกไหนมีค่ามากกว่าเขา” “กษัตริย์หาค่ามิได้พระเจ้าข้า (คือมีค่าสูงสุด)” “ถ้าเช่นนั้น ท่านจะเอาเรื่องน้ำมาเป็นเหตุฆ่ามนุษย์ผู้เป็นกษัตริย์ซึ่งมีค่าสูงสุด เช่นนี้จะสมควรแล้วหรือ” “ไม่สมควรเลยพระเจ้าข้า” แล้วเลิกragันไป^๙

๒.๓.๓ การให้อภัยโทษเป็นการสร้างมหากุศล

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงอภัยทานนี้ว่าเป็น “มหาทาน”^{๑๐} หรือทานที่ยิ่งใหญ่และผลที่ได้รับเป็นห้วงบุญห้วงกุศล นำสุขมาให้ ให้อารมณ์อันเลิศมีสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อสวรรค์ ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุข อภัยทานจัดอยู่ในธรรมทาน อภัยทานเป็นการชนะเหนือทานอื่นๆ เป็นการพัฒนามาจากภายในใจของผู้ให้และหากเมื่อเทียบดูในธรรมทานให้ลึกซึ้งขึ้นไปอีก จะเห็นได้ว่าอภัยทานนั้นมีคุณค่าเหนือกว่าการให้ธรรม เพราะการให้อภัยทานนั้นจะต้องใช้ความอดทนต่อการกระทำของผู้หนึ่งผู้ใดที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดความไม่พอใจ ความผูกโกรธ ความอาฆาตพยาบาท โดยการไม่ได้ตอบโต้ถือโทษโกรธเคือง เป็นลักษณะแห่งการยับยั้ง หักห้ามไม่ให้สัญชาตญาณแห่งอำนาจฝ่ายต่ำเข้าครอบงำจิตใจจนเป็นเหตุให้เกิดปฏิกิริยาตอบโต้หรือการล่วงละเมิดเบียดเบียนชีวิตใดๆ ซึ่งทำให้บางครั้งการให้อภัยทานอาจดูเหมือนว่าเป็นการเสียเปรียบไม่ได้รับความยุติธรรม เนื่องจากได้ยอมยกโทษให้คู่กรณีที่เคยล่วงละเมิดทำให้เราประสบความทุกข์หรือความเจ็บปวด แต่สำหรับเรื่องของจิตใจนั้น เมื่อให้อภัยแล้ว

^๙ สมุดภาพพุทธจริยาประวัติ บนผนังโบสถ์วิหารในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันสันติธรรม, ๒๕๕๔), หน้า ๔๒.

^{๑๐} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๓๕/๓๐๐.

จิตจะเบาสบายเป็นอิสระทันทีจากความโกรธ ความอาฆาตแค้น ทำให้ปราศจากการกระทำที่เป็นอกุศล จึงเป็นที่ประจักษ์ได้ว่า อกัณฺหาณ เป็นมหากุศลและเป็นการสะสมบุญที่ยิ่งใหญ่อย่างแท้จริง

ตัวอย่างพระเจ้าอโศกมหาราช จากกษัตริย์ที่กระหายสงครามมาเป็นมหาราชที่โลกไม่ลืม ทรงเป็นจักรพรรดิแห่งจักรวรรดิโมริยะผู้ปรีชาสามารถครองราชย์ พ.ศ.๒๓๐ – ๓๑๑ ในยุคต้นของการครองราชสมบัตินั้น พระเจ้าอโศกทรงกระหายสงครามมาก ผลาญชีวิตผู้คนไปมากมายนับไม่ถ้วนจนได้รับพระราชสมัญญาว่า จันหาโสก แปลว่าโสกทมิฬ คือ ร้ายมาก แต่แล้วอยู่มาวันหนึ่งขณะทำสงครามยึดแคว้นกาลิงคะนั่นเอง จุดเปลี่ยนชีวิตของพระองค์ก็เดินทางมาถึง กองทัพของพระองค์เช่นฆ่าทหาร ประชาชนผู้บริสุทธิ์ไปมากมายหลายแสนคน เลือดไหลนองทั่วพื้นปฐพีเป็นประหนึ่งทะเลเลือด ก่อให้เกิดความสลดพระทัยแก่พระเจ้าอโศกอย่างยิ่งชนิดที่ไม่เคยทรงเป็นมาก่อนด้วยสัมมาทิฐิเพียงวูบเดียวเท่านั้น ก็ทำให้พระองค์ทรงคิดได้ว่าสิ่งที่ทรงทำอยู่นั้นไม่ถูกต้อง เพียงเพื่อชัยชนะของตนเพียงคนเดียวถึงกับต้องมีผู้คนบาดเจ็บและล้มตายกันเป็นจำนวนมาก ต่อมาจึงได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา ปฏิบัติศีล ๕ โดยเคร่งครัดไม่เบียดเบียนชีวิตผู้อื่น จากอโศกทมิฬผู้กระหายเลือดกระหายสงคราม มากระหายธรรม คือ ความดีงามและสันติภาพแทน จากนั้นโยบายสงครามวิชัย (มุ่งชนะด้วยการทำสงคราม) มาเป็นธรรมวิชัย (มุ่งชัยชนะด้วยการเผยแผ่ธรรม) ทำให้พระองค์ทรงสร้างคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศได้เป็นอย่างมาก เป็นจอมจักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่อย่างไม่อาจจะหาใครมาทัดเทียมได้

๒.๓.๔ การอภัยโทษเป็นการยุติผลกรรมข้ามภพข้ามชาติ

ทุกชีวิตล้วนมีภัย ภัยของชีวิตอาจเกิดขึ้นได้ทุกเสี้ยววินาที ภัยที่เกิดจากภายนอกไม่ร้ายแรงเท่ากับภายใน มนุษย์อื่นที่ทำลายเรา ทำได้เพียงขณะหนึ่ง แต่จิตใจไม่ให้อภัย อาฆาตพยาบาทผูกแวน จะทำลายเราข้ามภพชาติ ดังเช่น อดีตชาติแห่งนางจิณฺจมาณวิกา ในเรื่องเล่าว่า คณะสงฆ์ในวัดเชตะวันได้สนทนากันถึงเรื่องนางจิณฺจมาณวิกา พระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จดำเนินสู่ธรรมศาลาและได้ตรัสเล่าถึงนางจิณฺจมาณวิกาว่า มิได้แต่เพียงชาตินี้เท่านั้นที่นางได้กล่าวร้ายป้ายสี

พระองค์นางเคยได้กระทำเยี่ยงนี้มาแล้วในชาติปางก่อน คณะสงฆ์จึงอาราธนาให้ตรัสเล่า พระพุทธองค์ตรัสเล่าดังนี้^{๑๑}

เมื่อครั้งพระองค์เสวยพระชาติเป็นพระราชโอรสแห่งบรมกษัตริราชพระองค์หนึ่งซึ่งทรงมีพระมเหสีหลายพระองค์ มเหสีน้อยองค์หนึ่งมีโณมงามสคราญตา แต่มีใจขี้อิจฉาริษยา นางกล่าวโทษพระราชโอรสว่าประทุษร้ายข่มเหงตน นางได้กราบทูลฟ้องพระบรมกษัตริย์ว่า ถูกพระราชโอรสข่มเหงทางชู้สาวโดยนางมิได้มีใจปรารถนาแต่ประการใด พระบรมกษัตริราชได้ฟังมเหสีน้อยกราบทูลดังนั้นก็พิโรธโกรธยิ่งนัก ตรัสสั่งให้อำมาตย์จับพระโอรสไปทิ้งลงในเหวบังเอิญในเหวนั้นมีถ้ำหนึ่งเป็นที่สถิตแห่งเทวดา เทวดาองค์นั้นได้ช่วยรับร่างของพระราชโอรสประดิษฐานไว้บนศิรชะของนาคราช พญานาคราชอัญเชิญไปประทับยังนาคพิภพ ต่อมาพระราชโอรสได้เสด็จออกบรรพชาเป็นดาบส มีชำนินานก็บรรลุนามสมาบัติและอภิญญา มีบุรุษผู้หนึ่งเป็นพรานป่าได้สัญจรไปยังสถานที่นั้นระลึกได้ว่าเป็นพระราชโอรส จึงกลับไปกราบทูลพระบรมกษัตริราชพระองค์ได้เสด็จไปยังสำนักของพระราชโอรสและอาราธนาให้ลาสิกขาจากเพศบรรพชิตแล้วกลับไปครองเมือง พระราชโอรสปฏิเสธ แต่ทรงขอให้พระราชบิดามีพระราชวินิจฉัยในคดีความต่างๆ ให้ถ้วนถี่ พระองค์ก็จักจำริณสุขสถาพร ปราศจากภัยแห่งราชบัลลังก์ในกาลข้างหน้า เมื่อพระบรมกษัตริราชเสด็จกลับพระนครได้พิจารณาคดีเรื่องพระราชโอรสอีกครั้ง ก็พบว่าพระมเหสีน้อยใส่ความกล่าวร้ายพระราชโอรส จึงตรัสสั่งให้อำมาตย์นำมเหสีน้อยของคณั้นไปทิ้งเหว และก็ทรงครองราชย์สมบัติด้วยทศพิศราชธรรมตลอดชั่วอายุขัยแห่งพระองค์ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเล่าจบแล้ว กล่าวเป็นภาษิตว่า “บุคคลผู้ใดละความสัตย์เสียแล้ว และกล่าวมุสาวาทด้วยจิตมัวหมองแล้ว อันว่าบุคคลนั้นน่าที่จะลงไปหม้อยู่ในนรกสิ้นกาลนานจะปราศจากสมบัติทั้ง ๓ คือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ ไปในปรโลกเบื้องหน้า แม้ว่าจะบังเกิดในชาติใดๆ ก็จะมีน้ำใจเป็นอกุศล สาละวนอยู่แต่จะทำบาปกรรมสืบต่อไปในภายเบื้องหน้า ครั้นสิ้นอินทรีย์แล้วก็จะกลับลงไปทุกขเวทนาในอบายภูมิทั้งสี่เป็นเพียงแท่นักหนา” จากตัวอย่างการจองเวรของนางจิณฺจมาณวิกาปริพาชก รับจ้างพวกเดียรถีย์เพื่อทำลายพระพุทธศาสนาโดย

^{๑๑} หลวงพ่อจรัญ ฐิตธัมโม, สมุดภาพคาถาพาหุง พระพุทธเจ้าชนะมาร : บทสวดมนต์ความเป็นมาและปฏิหาริย์แห่งพระคาถาพาหุง มหาภา, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาสถาบันบันลือธรรม,ม.ป.ป.), หน้า ๘๗ – ๘๘.

วิธีการสกรปรกโสมม คือใส่ร้ายป้ายสีพระพุทธรองค์ในเรื่องชั่วร้ายต่างๆในชาติก่อนผูกความอาฆาตเค้นต่อพระพุทธรเจ้ากรรมนั้นได้ส่งผลข้ามภพชาติเป็นตัวอย่างของการไม่ให้ภัยโทษ

๒.๔ ความสัมพันธ์ของอภัยทานกับการอภัยโทษ

พระพุทธศาสนามีการสอนเรื่องอภัยทานหรือการให้อภัยว่าเป็นสิ่งสำคัญ หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญที่จะนำพาสังคมให้มีความสุขร่มเย็น ลดปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคม จะเห็นได้ว่าพระธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนานั้นได้เน้นถึงเรื่องบุญกิริยาวัตถุซึ่งประกอบด้วย ทาน ศีล ภาวนา^{๑๒} ด้วยทานนั้นเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันมากที่สุด ดังพุทธภาษิตที่ว่า “ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก” การที่จะให้บุคคลรักใคร่นั้นต้องเป็นผู้ให้ คือ ทานนั่นเอง แต่ทานที่ให้ผลสูงสุดคืออภัยทานหรือให้ความไม่มีภัย เป็นการแสดงถึงความรักและเมตตาต่อผู้อื่น ให้โอกาสผู้อื่นกลับตัวกลับใจมิให้กลับไปทำความผิดซ้ำอีก เป็นมาตรการที่ดีของสังคม การให้ความไม่มีภัยหรืออภัยโทษนั้นมีคุณค่าและความสำคัญในการดำเนินชีวิต ศีล ๕ เป็นหลักธรรมสำคัญที่สัมพันธ์กับการอภัยโทษ เป็นการให้ความไม่มีภัยต่อชีวิตผู้อื่น ให้ความไม่มีภัยต่อทรัพย์สินของผู้อื่น ให้ความไม่มีภัยต่อคู่ครองของตนเองและผู้อื่น ให้ความไม่มีภัยทางวาจาต่อผู้อื่นและเป็นการให้ความไม่มีภัยต่อผู้อื่นโดยการงดเว้นการด่าทอใส่ร้ายอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท การอภัยโทษทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับอภัยทานเป็นพุทธสันติวิธีนำมาจัดการกับปัญหาความขัดแย้งเป็นจุดเริ่มต้นของการปรองดองและเป็นการสร้างบรรยากาศแห่งการสมานฉันท์ในปัจเจกบุคคล และประเทศชาติได้

ดังนั้น การอภัยโทษจึงมีคุณค่าและความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อวิถีการดำเนินชีวิตและการดำรงอยู่ของมนุษย์ในหลายมิติด้วยกันเป็นการพัฒนาจิตใจ ลดความมีตัวตนหรือความเห็นแก่ตัวเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ให้ทานไม่เบียดเบียน มีการรักษาศีล ทำจิตให้สงบ เรียนรู้การเข้าถึงความจริงของธรรมชาติคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทำให้หลุดพ้นจากการยึดมั่นถือมั่นในตัวตนหรือธรรมชาติสามารถดำเนินกิจการต่างๆในทิศทางที่สร้างสรรค์ได้มากยิ่งขึ้น การให้อภัยจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการที่จะรักษาความสัมพันธ์อันดีต่อกันไว้และเป็นสิ่งที่จะช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่ได้ถูกทำลายลงไปให้กลับมามีความสัมพันธ์อันดีต่อกันใหม่ ที่สำคัญ การอภัยโทษเป็นการยุติผลกระทบข้ามภพข้ามชาติ การ

^{๑๒} อัง.อรรถกถ.(ไทย) ๑๕/๓๕/๒๕๕ – ๓๐๑

ไม่ให้ภัยอาฆาตพยาบาทผู้เกรงจะทำลายเราข้ามภพข้ามชาติ ดังกรณีการจองเวรของนางจิณฺจมาณวิกา
ชาติก่อนผู้กพยาบาทอาฆาตแค้นต่อพระพุทธเจ้ากรรมนั้นได้ส่งผลข้ามภพข้ามชาติ